

Pendekatan Dakwah Mohd Fadli Yusof dalam Pengislaman Non-Muslim di Kampung Padang, Sepulut Pensiangan, Sabah

The Da'wah Approach of Mohd Fadli Yusof in Reverting Non-Muslim to Islam in Kampung Padang, Sepulut Pensiangan, Sabah

Abd Hadi Borham,¹ Wahyu Hidayat Abdullah¹, Abdul Munir Ismail¹, Fakhrul Adabi Abdul Kadir²

¹Universiti Pendidikan Sultan Idris

²Universiti Malaya

E-mail: abdhadi.borham@fsk.upsi.edu.my

Abstrak

Pendekatan dalam dakwah merupakan perkara yang penting bagi memastikan mesej Islam dapat disampaikan dengan berkesan kepada golongan sasaran. Dalam konteks ini, Mohd Fadli Yusof merupakan seorang pendakwah bebas berasal daripada semenanjung. Beliau telah menjalankan usaha dakwah di kawasan pedalaman Pensiangan, Sabah termasuk di Kampung Padang, Sepulut. Kawasan ini mempunyai majoriti penduduk yang berasal dari suku kaum Murut. Sejak tahun 2011, Mohd Fadli Yusof telah berjaya mengislamkan lebih dua ratus non-muslim di bahagian pedalaman Pensiangan, termasuk di Kampung Padang, Sepulut. Bagi melihat perkara tersebut, kajian ini dilakukan untuk mengenal pasti pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof dalam pengislaman non-muslim di Kampung Padang, Sepulut Pensiangan. Kajian ini menggunakan reka bentuk kaedah kualitatif. Data kajian telah diperolehi dengan kaedah pemerhatian ikut serta dan temu bual di Kampung Padang, mukim Sepulut. Hasil kajian menunjukkan terdapat empat pendekatan dakwah yang telah dilakukan oleh Mohd Fadli Yusof iaitu menarik psikologi *mad'u* dengan kelainan, membina hubungan baik dengan golongan *mad'u* pedalaman, menggunakan komunikasi berhemah dan tidak memaksa *mad'u*. Dapatan kajian tersebut menunjukkan pendekatan dakwah beliau telah diterima baik oleh golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut dan kawasan lain di pedalaman Pensiangan yang bermajoritikan penganut Kristian dan pagan

Kata kunci: Pendekatan Dakwah, Mohd Fadli Yusof, Pengislaman, Pedalaman Sabah

Abstract

Da'wah approach is an important factor to ensure that message of Islam could be effectively conveyed to the non-Muslims. In regard of this matter, Mohd Fadli Yusof is an independent da'ie from the peninsular of Malaysia who has been preaching to the non-Muslim community in the rural area of Pensiangan, Sabah. The Muruts are the largest ethnic group in this area. Mohd Fadli Yusof had managed to persuade about two hundreds of the non-Muslims to revert to Islam since 2011. The design of this study used the qualitative method. Data obtain with participation observation method as well as interviewing informants at Kampung Pa'dang, mukim of Sepulut, Pensiangan, Sabah. The finding of this study showed that he had utilized four da'wah approaches; psychologically enticing them to something new, establishing a good relationship and communication with the natives and not forcing them to accept Islam. Also, his approaches had received positive responses from the local residents in Kampung Padang, Sepulut and neighbouring villages in the rural areas of Pensiangan who were mostly Christians and pagans

Keywords: *Da'wah approach, Mohd Fadli Yusof, Reverting, Rural of Sabah*

Pendahuluan

Dakwah merupakan suatu usaha mengajak, memujuk, memandu dan menjelaskan berkenaan Islam sebagai agama yang *shumul* kepada seluruh manusia. Dakwah merupakan amanah bagi setiap muslim untuk dilaksanakannya dengan pendekatan-pendekatan yang telah dinyatakan di dalam al-Qur'an dan al-Sunnah. Tanggungjawab untuk melaksanakan dakwah tidak terbatas dengan had dan masa tertentu, malah menjadi kemestian untuk dilaksanakan dalam setiap keadaan yang mempunyai peluang untuk melaksanakannya (Abd al-Karim Zaydan, 1998). Bagi melaksanakan amanah ini, pendekatan dilihat merupakan suatu aspek yang penting dalam mengajak golongan sasaran atau *mad'u* beriman kepada Allah, membimbingnya kepada syariat Islam dan mendekatinya untuk terpaut dengan Islam. Pendekatan berfungsi dalam memastikan mesej dakwah yang hendak disampaikan diterima dengan berkesan.

Kepentingan Pendekatan dalam Dakwah

Pendekatan berasal daripada perkataan 'dekat' yang bermaksud jarak yang tidak jauh, sesuatu perkara yang hampir dan rapat seperti dalam konteks persaudaraan. Apabila ditambah imbuhan awal dan akhir ('pen' dan 'an'), perkataan 'dekat' menjadi 'pendekatan' yang bermaksud dengan perihal mendekati dan kaedah (cara, langkah-langkah dan sebagainya) yang diambil bagi memulakan dan melaksanakan tugas (mengatasi masalah dan lain-lain) (Kamus Dewan, 2007). Ia dapat difahami bahawa pendekatan adalah sesuatu yang melibatkan perbuatan mendekati dengan kaedah, cara, langkah-langkah atau prosedur yang digariskan dalam melaksanakan sesuatu perkara atau dalam mengatasi sesuatu perkara dengan berkesan.

Dalam bahasa Inggeris, 'pendekatan' disebut '*approach*.' Kamus *Oxford Advanced Learner's* (2011) memberikan maksud *approach* dengan langkah mendekati, kaedah dalam sesuatu urusan, gerakan dalam mendekati sesuatu dan jalan. Dalam kamus *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (2008), '*approach*' bermaksud mendekati sesuatu, hampir, rapat dan jalan atau kaedah dalam menimbang sesuatu. Dalam kamus *BBC English* (1993), perkataan *approach* dimaksudkan dengan tindakan dalam mendekati sesuatu dan mendekati sesuatu perkara dengan partikular tertentu. Manakala dalam kamus *The New Oxford Dictionary of English* (1999), '*approach*' bermaksud jarak yang dekat dan suatu kaedah dalam melakukan sesuatu perkara. Ini dapat difahami di sini bahawa pendekatan adalah suatu kaedah mendekati sesuatu perkara yang memerlukan langkah-langkah tertentu dalam menanganinya. Pendekatan dalam dakwah juga dirujuk dengan istilah metodologi. Ia bermaksud suatu sistem mengenai kaedah dan prinsip-prinsip tertentu dalam melaksanakan sesuatu perkara (*BBC English*, 1993). Ia mempunyai kaedah atau prinsip-prinsip yang digunakan dalam mendalami sesuatu subjek atau membuat partikular tertentu dalam sesuatu pekerjaan (*Longman Exams Dictionary*, 1996).

Dalam bahasa Arab, 'pendekatan' dalam dakwah sering dirujuk dengan beberapa istilah iaitu *manhaj* yang bermaksud jalan yang jelas dan jalan tertentu untuk mencapai matlamat yang jelas dan terang (*Al-Mu'jam al-'Arabiyy al-Asasiy*, 1989). Istilah *manhaj* juga digunakan dalam al-Quran bagi menjelaskan jalan syariat yang jelas untuk diikuti manusia. Firman Allah:

Maksudnya: Bagi tiap-tiap umat yang ada di antara kamu, Kami jadikan (tetapkan) suatu shariah dan jalan agama (minhaj) (yang wajib diikuti oleh masing-masing).

(al-Maidah: 48)

Dalam ayat di atas, Ibnu Abi Hatim telah meriwayatkan dari Ibnu ‘Abbas dengan menyatakan bahawa *‘minhaj’* ialah jalan yang terang (Ibn Kathir, 2013). Al-Sha‘rawiy (2011) pula menyatakan *minhaj* dalam ayat di atas adalah jalan sebagaimana diturunkan kitab Tawrah, Injil dan al-Qur’an kepada setiap ahlinya. *Minhaj* adalah syariat dan aturan ibadah yang berbeza kepada setiap ahli tersebut. Maka, penggunaan istilah *minhaj* atau *manhaj* dalam dakwah lebih difahami sebagai suatu jalan, sistem, syariat dan kaedah-kaedah yang jelas dalam memandu manusia kepada ajaran Islam. Bahkan dalam membincangkan tentang kaedah dakwah, kebanyakan sarjana Islam lebih cenderung istilah *manhaj* yang dilihat lebih sesuai dari sudut terminologi dan definisi.

Selain itu, pendekatan dalam dakwah juga disebut dengan istilah *uslub* yang bermaksud jalan, mazhab dan bentuk (*al-Mu’jam al-‘Arabiy al-Asasiy*, 1989; *Arabic English Lexicon*, 1863; *Mu’jam al-Tullab*, 1995). Pendekatan juga dirujuk dengan maksud *wasilah* yang bermaksud setiap perkara yang telah ditetapkan untuk menuju atau mencapai matlamat yang jelas, sebagai perantaraan dan penghubung (*Al-Mu’jam al-‘Arabiy al-Asasiy*, 1989; *Mu’jam al-Tullab*, 1995). Ia merupakan cara penyampaian dalam menyampaikan *uslub* (‘Ali Jarishah, 1986). Umumnya, walaupun maksud pendekatan dengan istilah yang berbeza-beza, namun ia mempunyai pengertian yang agak sama, hanya terdapat sedikit perbezaan dalam sudut-sudut dalam pengertian dan konteks penggunaan.

Oleh itu, pendekatan dakwah dalam konteks ini dapat difahami dengan kaedah atau perbuatan mendekati dalam menyampaikan mesej Islam dengan langkah-langkah yang tertentu dan berkesan. Pendekatan dakwah juga dapat dilihat dengan cara atau kaedah mendekati golongan sasaran atau *mad’u* untuk tujuan menerima Islam, mengislamkan jiwa atau diri dan sistem kehidupan manusia menurut syariat Allah SWT, mencegah kekufuran, membawa petunjuk kebenaran dan lain-lain. Menurut Sheikh ‘Ali Mahfuz (1952), pendekatan dakwah merupakan jalan dalam menyeru manusia ke arah keselamatan melalui usaha mengajak serta menggalakkan manusia untuk membuat yang baik mengikut petunjuk, menyuruh kepada yang makruf dan mencegah dari yang mungkar, agar mereka mendapat keselamatan (*al-salam*) atau kebahagiaan di dunia dan akhirat.

Bahi al-Khuly (1984) pula menyatakan pendekatan dalam dakwah merupakan suatu usaha memindahkan manusia daripada suatu lingkungan kepada suatu lingkungan yang lain, iaitu daripada kekufuran kepada Islam, kesesatan kepada hidayah, kejahatan kepada kebaikan dan unsur-unsur negatif. Ini menunjukkan pendekatan dan matlamat dakwah merupakan suatu perkara yang sangat signifikan. Al-Qaradawi (2001) menjelaskan bahawa pendekatan tersebut mestilah bermatlamatkan membawa pandangan kehidupan manusia mengikut petunjuk agama dengan mengkhhususkan perhambaan diri kepada Allah SWT, melepaskan diri daripada *taghut* yang terpaksa dipatuhi, memberi hak kepada orang yang ditentukan haknya oleh Allah, dan menafikan haknya ke atas orang yang dinafikan haknya oleh Allah, *amar ma ‘ruf nahi mungkar* serta berjihad kejalan-Nya.

Ini menunjukkan kedudukan pendekatan dalam dakwah adalah suatu yang sangat penting dalam memastikan matlamat dakwah tercapai. *Manhaj* atau pendekatan mempunyai hubungan yang signifikan dalam mencapai matlamat dakwah. Dalam hal ini, Allah SWT telah menjelaskan asas pendekatan melalui surah al-Nahl, ayat 125. Firman Allah:

Maksudnya: *Serulah ke jalan Tuhanmu (wahai Muhammad) dengan hikmah kebijaksanaan dan nasihat pengajaran yang baik dan berbahaslah dengan mereka (yang engkau serukan itu) dengan cara yang lebih baik; sesungguhnya Tuhanmu Dialah jua yang lebih mengetahui akan orang yang sesat dari jalanNya dan Dialah jua yang lebih mengetahui akan orang-orang yang mendapat hidayah petunjuk.*

(al-Nahl: 125)

Dalam ayat di atas, Allah SWT telah menyatakan tiga pendekatan dakwah kepada manusia iaitu pendekatan secara hikmah (*al-hikmah*), nasihat yang baik (*al-maw'izah al-hasanah*) dan dengan perbincangan, dialog dan perbahasan yang terbaik (*al-mujadalah*) (Sayyid Qutb, 1985). Pendekatan dakwah *al-hikmah* merujuk kepada penyampaian Islam dengan sifat adil, ilmu (*al-'ilm*), lemah lembut (*al-hilm*), sifat kenabian, menolak kebodohan, menolak kerosakkan, percakapan yang benar, meletakkan sesuatu ditempat yang tepat, kebenaran dan kebijaksanaan (Ali Jarishah, 1986; Hussain Fadl Allah, 1979).

Pendekatan dakwah *al-maw'izah al-hasanah* merujuk kepada kaedah memberi nasihat dan mengingatkan dengan balasan dengan cara yang baik dan menarik ('Ali Jarishah, 1986). Rauf Syalabi menjelaskan kaedah ini dilaksanakan dengan membawakan kisah-kisah yang boleh memberi iktibar dan mendidik agar beragama dengan mematuhi perintah Allah dan menjauhi laranganNya (Ibrahim Che Noh, 1995). Manakala pendekatan dakwah *al-mujadalah* ialah kaedah bertukar-tukar pendapat antara dua pihak yang berbeza pandangan (Ibn Manzur, 1968). Rauf Syalabi menjelaskan bahawa cara *mujadalah* adalah dengan berdialog yang sebaiknya dengan lemah lembut dan kata-kata yang membina ataupun dengan cara berakhlak baik (Ibrahim Che Noh, 1995). Pelaksanaannya haruslah menepati cara yang terbaik (*ahsan*) tanpa menghina dan memburuk-burukan golongan sasaran, tetapi haruslah memberi keyakinan terhadap kebenaran (Sayyid Qutb, 1985).

Ini menunjukkan pendekatan dakwah yang berasaskan ayat 125 surah al-Nahl merupakan suatu kaedah yang sangat penting dalam mendekati golongan sasaran khususnya golongan non-muslim. Kegagalan dalam menggunakan pendekatan dakwah yang disarankan al-Quran, menyebabkan mesej Islam tidak dapat diterima dengan baik oleh golongan *mad'u*. Mohd Yusof Hussain (2009) menyebutkan bahawa satu faktor yang menyebabkan ketidakberkesanan pendekatan dakwah kepada golongan non-muslim ialah kekurangan pendakwah mahir (*expertise*) terutamanya dalam konteks dunia moden yang memerlukan kaedah yang sistematik dan berkesan. Syed Othman al-Habshi (2008) pula menjelaskan kekurangan pendakwah ini tidak dirujuk kepada golongan agamawan semata-mata, tetapi memerlukan penglibatan kumpulan-kumpulan professional lain dalam mengembangkan dakwah kepada golongan sasaran khususnya non-muslim. Keadaan ini menyebabkan pendekatan-pendekatan yang dilakukan khususnya kepada non-muslim masih kurang diperhalusi dengan tepat. Osman Chuah et al. (2008) menyatakan bahawa situasi ini sering kali menimbulkan persepsi kurang baik terhadap agama Islam dan penganutnya. Disebabkan itu, dakwah masih kurang berkesan. Ini menunjukkan pendekatan atau metodologi sangat penting dalam dakwah. Oleh itu, artikel ini akan memfokuskan kepada pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof dalam pengislaman masyarakat non-muslim di Kampung Sepulut, Pensiangan Sabah.

Metodologi Kajian

Reka bentuk kajian ini menggunakan kaedah kualitatif. Data kajian telah dikumpul di lokasi kajian iaitu Kampung Padang, Sepulut pedalaman Pensiangan, Sabah. Kampung ini terletak di kawasan pedalaman Pensiangan yang mempunyai jarak lebih kurang 250 kilometer dari Kota Kinabalu, Sabah. Kampung Padang berhampiran dengan Kampung Sepulut, Kampung Stamping, Kampung Lotong dan lain-lain. Kampung Padang mempunyai 83 orang penduduk. Semua penduduk di kampung ini berasal dari suku kaum Murut yang mempunyai kaitan dengan kaum Murut di Kalimantan Indonesia. Kampung ini terletak berhampiran dengan Pusat Latihan Mubaligh Kristian di Salarom Taka, Sepulut pedalaman Pensiangan, Sabah. Data telah diperolehi dengan dua kaedah. Pertama, data diperolehi melalui kaedah pemerhatian ikut serta di Kampung Padang, Sepulut untuk melihat aspek-aspek yang berkait dalam pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof seperti dalam menziarahi *mad'u*, menyantuni

mad'u, berinteraksi dengan *mad'u*, mesej dakwah kepada *mad'u* dan faktor-faktor penerimaan dakwah oleh golongan *mad'u*. Kedua, data diperolehi melalui kaedah temu bual dengan informan yang dipilih secara bertujuan (*purposive*). Dalam hal ini, hubungan (*rappo*) dengan informan telah di bina dari awal bagi memastikan data-data penting diperolehi sepertimana yang dicadangkan Glesne (Abdul Sukor Saari et al., 2011). Temu bual telah dijalankan kepada Mohd Fadli Yusof, ahli keluarganya dan saudara-saudara baru yang diislamkan beliau di Kampung Padang, Sepulut.

Perbincangan Hasil Kajian

Hasil kajian mendapati Mohd Fadli Yusof merupakan seorang pendakwah perseorangan yang mahir dan berjaya mengislamkan masyarakat non-muslim di pedalaman Pensiangan, termasuk penduduk di Kampung Padang, Sepulut. Sejak tahun 2011, beliau telah mengislamkan masyarakat suku kaum Murut yang beragama Kristian dan pagan atau berkepercayaan animisme. Dapatan kajian menunjukkan pendekatan dakwah yang digunakan oleh Mohd Fadli Yusof adalah seperti berikut:

Menarik Psikologi *Mad'u* dengan Kelainan

Terdapat dua bentuk kelainan dalam pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof di Kampung Padang, Sepulut. Pertama, beliau dilihat sebagai seorang pendakwah yang berani masuk ke kawasan pedalaman Pensiangan secara berkeluarga. Beliau dilihat bersusah payah masuk ke kawasan hutan yang mencabar semata-mata untuk menemui orang di pedalaman Pensiangan. Sifat keberanian beliau yang masuk ke pedalaman Pensiangan menggambarkan suatu kelainan daripada pendekatan pendakwah sebelum. Kebiasaannya, pendakwah akan masuk ke kawasan pedalaman secara berorganisasi dengan kemudahan kenderaan, barang sumbangan dan sebagainya. Seorang informan menyatakan:

“Dia (Mohd Fadli Yusof) berjalan kaki bertemu kami seorang demi seorang. Jarang orang luar melakukan seperti ini, apatah lagi dia orang semenanjung.”
(Abdul Aziz @ Robert, temu bual pada 16 Januari 2015)

Kedua, pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof yang membawa isteri dan anak-anak dianggap suatu kelainan yang dapat menarik perhatian golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut. Kehadiran mereka sekeluarga di kawasan pedalaman dianggap suatu yang lain dari kebiasaan. Ia menggambarkan suatu keadaan yang menarik perhatian dan menyentuh perasaan masyarakat di pedalaman. Seorang informan menceritakan perkara ini sepertimana dalam petikan temu bual berikut:

“Dia masuk (pedalaman) dengan isteri dan anak-anak. Kami pun fikir mahu membantunya kerana dia orang luar. Tapi dia memang mahu jumpa kami. Saya sangat terharu. Lama-lama kami rasa gembira dia berada di sini.”
(Muhammad Yusof @ Joseph, temu bual pada 16 Januari 2014).

Ini menunjukkan kaedah Mohd Fadli Yusof yang masuk ke kawasan pedalaman telah menyentuh hati penduduk dan dianggap berbeza dari kebiasaan. Masyarakat di situ beranggapan jarang orang luar membawa isteri dan anak-anak masuk ke pedalaman semata-mata untuk menemui mereka disebabkan penempatannya berada jauh dari kemudahan seperti di pekan atau bandar. Kebiasaannya, orang luar yang masuk ke pedalaman terdiri daripada mereka yang menjalankan tugas rasmi seperti guru, pegawai dan sebagainya. Mohd Fadli Yusof menjelaskan bahawa tujuan dia membawa isteri dan anak bersama bukan untuk menarik perhatian orang lain. Bahkan kebersamaan keluarga semasa di lapangan dakwah sangat penting pada masa kini. Ia dilakukan bagi mengelakkan fitnah yang boleh membantutkan kerja dakwah. Jarang sekali pendakwah membawa bersama isteri dan anak-

anak. Beliau mengakui isteri dan anak-anak lelakinya berperanan sebagai pembantu dalam gerak kerja dakwah di pedalaman Sabah. Isteri beliau membantu usaha dakwahnya dengan cara mendekati golongan wanita, dan anak-anaknya pula berperanan mendekati golongan remaja dan kanak-kanak.

Kelainan kaedah Mohd Fadli Yusof dalam mendekati golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut telah memberikan kesan positif kepada penerimaan dakwah. Kelainan kaedah tersebut dapat dilihat melalui karakter beliau yang digambarkan sebagai seorang pendakwah yang berani mendekati golongan *mad'u* di kawasan pedalaman yang diliputi hutan belantara, bergunung dan berbukit bukau. Beliau juga membawa isteri dan anak-anak bersama mengharungi keadaan tersebut untuk menyampaikan dakwah kepada golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut dan kawasan lain di pedalaman Pensiangan. Dua bentuk kelainan tersebut telah menarik perhatian golongan *mad'u* untuk lebih mudah mendekati dan menerima dakwahnya.

Hubungan Sosial yang Baik dengan *Mad'u*

Membina hubungan baik dengan golongan *mad'u* merupakan pendekatan yang boleh memberikan kesan positif dalam dakwah. Hubungan yang baik dapat melahirkan perasaan jinak, mesra, percaya dan terpaut dengan dakwah, serta melenyapkan perasaan curiga dan syak wasangka terhadap Islam (Ab Aziz Mohd Zin, 1997). Di antara aspek yang membentuk hubungan baik dalam pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof adalah seperti berikut:

(a) Mudah Berkawan dengan *Mad'u*

Mohd Fadli Yusof dilihat mempunyai kelebihan tertentu yang menjadikannya mudah berkawan dengan non-muslim di pedalaman, khususnya di Kampung Padang, Sepulut. Beliau dikatakan mempunyai karakter suka atau mudah berkawan dengan orang lain dan orang lain juga mudah mendekatinya walaupun baru mengenalinya. Seorang informan di Kampung Padang, Sepulut menyatakan:

“Saya lihat dia orang yang sederhana. Dia mudah bergaul dengan kita. Dia kata, dia mahu jadi kawan dan saudara kita. Kami suka dengan cara dia berkawan.” (Abdullah Ongkil @ Amparing, temu bual pada 16 Januari 2015)

Dalam petikan temu bual di atas, informan mudah mengenali Mohd Fadli Yusof disebabkan sifat mudah mesra dan bersederhana. Beliau dikatakan mudah diterima oleh masyarakat di situ, walaupun mereka mengetahui tujuan beliau di pedalaman adalah untuk berdakwah (Muhammad Yusuf, temu bual pada 16 Januari 2014). Masyarakat tempatan tidak merasa curiga dan menerima beliau dengan baik. Beliau sentiasa menunjukkan sikap suka membina hubungan dengan golongan *mad'u* sebagai sahabat dan saudara.

Dengan ada hubungan yang baik, maka wujud perasaan kasih sayang dan memudahkan beliau menyampaikan dakwah dengan berkesan kepada *mad'u*. Sekalipun mereka tidak menerima dakwah ketika itu, namun ikatan hubungan yang terbina sentiasa menjadi peluang untuk menyampaikan mesej Islam secara berterusan (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014). Ini menunjukkan hubungan antara pendakwah dan *mad'u* harus dibina sebagai sahabat dengan pandangan kasih sayang dan bersedia memaafkan mereka di atas kejahilannya. Hubungan seperti ini amat penting dalam menyeru manusia kepada Islam kerana dakwah yang bersifat kasih sayang lebih mempunyai kesan kepada hati manusia dan barangkali mereka dapat menerima hidayah di masa akan datang ('Abd al-Karim Zaydan, 1998). Hubungan ini mendorong seseorang itu berusaha untuk memberikan sesuatu yang terbaik dalam kehidupan sahabatnya, sebagaimana dapat difahami melalui hadith Nabi SAW yang diriwayatkan al-Tirmizi:

عن أبي عبد الرحمن الحبلي عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم: خير الأصحاب عند الله خيرهم لصاحبه وخير
الجيران عند الله خيرهم لجاره

Maksudnya: *Daripada Abi 'Abd al-Rahman al-Hubaily, daripada Abdullah bin 'Amru berkata: Rasulullah SAW telah bersabda: Kawan yang terbaik di sisi Allah ialah orang yang paling baik kepada kawannya. Dan jiran yang terbaik di sisi Allah ialah orang yang terbaik kepada jirannya.*

(Al-Tirmizi, 1975, *Kitab al-Bir waSillah 'an al-Rasul SAW*, No. Hadith 1944, Jil. 4). Al-Tirmizi menyatakan hadith ini bertaraf *hasan gharib*. Al-Sayuti dalam kitab *Jami' Saghir* turut menyebut hadith ini *hasan*).

Oleh itu, dapat dinyatakan bahawa karakter Mohd Fadli Yusof yang mudah berkawan dengan golongan *mad'u* telah memberikan kesan positif dalam dakwah di Kampung Padang, Sepulut. Beliau cuba mendekati golongan *mad'u* dengan mewujudkan semangat persahabatan dan menolak konflik. Ini menunjukkan beliau telah membentuk suatu persepsi positif dalam kalangan *mad'u*. Di atas faktor ini, beliau lebih mudah menyampaikan Islam kepada masyarakat setempat tanpa dibayangi dengan syak wasangka atau prejudis.

(b) Sentiasa Menziarahi *Mad'u*

Menemui golongan sasaran atau *mad'u* adalah suatu perkara yang penting dalam memastikan mesej Islam sampai kepadanya (Abd al-Karim Zaydan, 1998). Ini menunjukkan golongan *mad'u* harus didekati dan diseru kepada agama Allah. Dalam hal ini ini, Mohd Fadli Yusof telah menggunakan kaedah ziarah secara berulang kali ke setiap rumah penduduk di Kampung Padang, Sepulut. Di peringkat awal, beliau telah melakukan ziarah ke setiap rumah penduduk sama ada muslim atau non-muslim yang tidak pernah dikenali, sepertimana dinyatakan dalam temu bual dengan berikut:

“Kami cuba ziarahi setiap rumah di kampung-kampung, tidak kira kenal atau tidak. Memang kebanyakannya kami belum kenal kerana pertama kali tiba di sana.”(Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014)

Mohd Fadli Yusof menyatakan bahawa ziarah kepada golongan *mad'u* dilakukan sebanyak tiga minggu sekali ataupun sebulan sekali. Beliau telah menetapkan tempoh sepuluh hari di Kampung Padang untuk melakukan ziarah penduduk-penduduk kampung lain yang berhampirannya. Perkara ini dilakukan bagi membolehkan beliau pulang ke semenanjung selama sepuluh hari untuk urusan peribadi dan keluarga di Kuala Lumpur. Kadangkalanya tempoh sepuluh hari di Kampung Padang tidak mencukupi untuk pelbagai urusan seperti pengislaman, bantuan dan pendidikan saudara baru. Beliau menempatkan seorang pembantu iaitu Muhammad Suffian (temu bual pada 15 Januari 2014) untuk menguruskan hal ehwal pendidikan dan keperluan penduduk kampung tersebut.

Mohd Fadli Yusof juga menziarahi masyarakat non-muslim di kampung-kampung lain yang berhampiran seperti kawasan Nabawan, Sook, Sepulut dan kawasan yang berhampiran dengan sempadan Kalimantan, Indonesia. Jarak antara Kampung Padang dan kampung-kampung lain di Sepulut tidak agak jauh kerana pola penempatan masyarakat di situ lebih tertumpu di pinggir sungai dan kawasan lereng bukit. Namun sekiranya kawasan kampung yang diziarahi terlalu jauh daripada Kampung Padang seperti di kawasan Pagalungan, beliau akan minta izin kepada mana-mana tuan rumah yang diziarahi untuk bermalam.

Oleh itu, dapat dinyatakan bahawa kaedah ziarah telah memberikan kesan positif dalam membina hubungan baik dengan golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut. Ziarah dilakukan untuk membina dan meningkatkan hubungan di antara Mohd Fadli Yusof dan golongan *mad'u*. Beliau menziarahi golongan *mad'u* dengan berulang kali. Ke kerapannya ini telah membina pengukuhan dan persepsi positif di kalangan *mad'u* terhadap dakwah beliau di Kampung Padang, Sepulut.

(c) Memberi Hadiah kepada *Mad'u*

Memberi hadiah kepada seseorang merupakan cara untuk menggambarkan penghargaan kepada seseorang yang istimewa. Memberi hadiah juga bertepatan dengan saranan Nabi Muhammad SAW yang mengalakkan umatnya untuk saling memberi hadiah agar melahirkan sifat kasih sayang dan menolak sifat negatif dalam diri. Sebagaimana hadith Nabi Muhammad SAW yang telah diriwayatkan al-Bukhari:

وتهادوا تحابوا وتذهب الشحناء

Terjemahan: Dan berilah hadiah (nescaya) kamu berkasih sayang dan menghilangkan permusuhan.

(al-Bukhari, 2003, *Kitab al-Adab al-Mufrad, Bab Qubul al-Hadiyyah*, No. Hadith 127:107).

Hadith di atas menyatakan bahawa perbuatan memberikan hadiah dalam kalangan umat dapat meningkatkan hubungan kasih sayang dan mengelakkan konflik. Dalam hal ini, Mohd Fadli Yusof menggunakan pendekatan memberi hadiah kepada golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut. Memberi hadiah dianggap sebagai pintu dalam membantu perkenalan di antara beliau dan golongan *mad'u*. Walaupun dilihat kecil, namun ia sangat signifikan dalam dakwah. Beliau menyatakan:

“Kebiasaannya kami akan bawa bungkusan yang berisi sekarung beras, gula, kopi, satu tin sardin, garam dan bawang. Cukup untuk satu sajian makan malam bagi satu keluarga kecil. Mereka gembira sekalipun sedikit.” (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014)

Pemberian hadiah tersebut dilakukan secara berterusan dan berulang kali melalui ziarah. Walaupun dianggap sebagai buah tangan dalam berziarah, namun ia memberi gambaran baik kepada golongan *mad'u* kerana dilakukan secara konsisten. Ramai penduduk kampung beranggapan pemberian hadiah beliau hanya berkala sahaja sepertimana kebiasaan kedatangan orang luar di pendalaman Pensiangan bagi tujuan-tujuan tertentu seperti kempen pilihanraya dan sebagainya. Namun, Mohd Fadli Yusof memberikan hadiah secara berulang kali sebagai tanda penghargaan dapat menjalinkan hubungan kawan atau saudara. Keadaan seperti ini dilihat memberi sedikit kegembiraan kepada golongan *mad'u* kerana dapat menerima ziarah, berkongsi cerita dan dapat membantu beban harian mereka. Beliau menyatakan:

“Apabila saling berhadiah, maka timbullah kasih sayang. Apabila lahir kasih sayang menjadi mudah (menyampaikan Islam kepada mereka) dan tidak timbul krisis kamu Islam, saya Kristian. Jadi pertembungan ini tidak berlaku. Sehingga mereka dengan rela hati menyatakan bagaimana saya mahu masuk Islam.” (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014)

Oleh itu, dapat dinyatakan memberi hadiah kepada golongan *mad'u* memberikan kesan positif dalam dakwah. Mohd Fadli Yusof telah menggunakan pendekatan memberi

hadiah kepada golongan *mad'u* secara berulang kali sebagai pintu perkenalan dan simbol penghargaan di atas kesediaan menerima kunjungan. Walaupun dilihat sebagai buah tangan, namun ia mewujudkan perasaan kasih sayang yang merentas batasan agama dan kaum. Bahkan sikap mementingkan hubungan persahabatan yang ditunjukkan telah memberi kesan yang positif dalam pendekatan dakwah beliau di Kampung Padang, Sepulut.

Memahami Psikologi *Mad'u*

Mengetahui psikologi kehidupan *mad'u* adalah suatu perkara yang penting dalam dakwah agar pendekatan yang digunakan tepat dan berkesan. Pendakwah harus memahami atau menguasai keadaan yang menjadi kecenderungan golongan *mad'u* dalam adat dan budaya bagi mengelakkan mereka tidak terguris hati (Yunus Abdullah Zheng, 2008). Di hal ini, Mohd Fadli Yusof dilihat sangat peka dengan perkara-perkara yang disukai non-muslim di pedalaman untuk memastikan agar tindakan yang dilakukan tidak menghina atau mengguris hati mereka. Di antara perkara yang dilakukan oleh Mohd Fadli Yusof dalam mendekati masyarakat non-muslim di Kampung Padang, Sepulut adalah seperti berikut:

(1) Menghormati Kesukaan *Mad'u*

Perkara utama yang disukai oleh masyarakat di pedalaman ialah membela anjing. Kebanyakan masyarakat di pedalaman sangat menyayangi anjing. Anjing menjadi haiwan peliharaan mereka untuk menjaga keselamatan di rumah dan menjadi haiwan ketika mereka keluar berburu di hutan. Anjing peliharaan banyak membantu mereka sama ada di rumah mahupun di hutan. Maka tidak pelik anjing berkeliaran bebas di kawasan penduduk di Kampung Padang, Sepulut (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014). Beliau menjelaskan:

“Anjing haiwan yang mereka sayangi. Kita sebagai pendakwah tidak boleh menyakiti anjing atau memperlakukan anjing dengan kasar. Jadi, kalau anjing duduk di atas riba atau jilat kita, biarkan dan jangan kasarinya. Pergilah ke sungai untuk samak. Dapat pahala juga.” (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014)

Di samping itu, kebanyakan masyarakat di pedalaman suka memakan haiwan babi hutan dan meminum arak. Daging babi yang menjadi makanan tradisi yang diwarisi daripada generasi terdahulu. Bahkan haiwan tersebut mudah diperolehi di hutan yang berdekatan dengan penempatan mereka. Manakala budaya minum arak juga sudah sebatik dalam kehidupan mereka. Ia bertepatan dengan tulisan K.G Tregonning (1958) yang menyatakan masyarakat di pedalaman mengamalkan cara hidup yang kuat minum arak secara berlebihan.

“Masyarakat di pedalaman sangat suka minum arak (tapai). Mereka minum dalam apa jua keadaan. Semasa di rumah, di hutan, dalam majlis kahwin, kematian dan sebagainya. Minum arak sudah menjadi budaya mereka.” (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014)

Di atas faktor tersebut, Mohd Fadli Yusof tidak memandang rendah adat kebiasaan golongan *mad'u* di pedalaman Pensiangan agar mereka tidak menjauhkan diri dari dakwah. Bahkan, beliau berusaha menggunakan pendekatan menjemput golongan *mad'u* makan kenduri di Kampung Padang, Sepulut dengan menyediakan makanan dari daging lembu. Walaupun penduduk menyukai daging babi, namun mereka turut menggemari daging lembu kerana sangat sukar diperolehi di pedalaman. Beliau juga menyediakan makanan dan minuman yang halal dan mengasingkan kedudukan lelaki dan perempuan dalam majlis. Beliau tidak menggunakan peluang majlis tersebut menyatakan adat budaya mereka dilarang Islam, tetapi beliau menjelaskan tentang makanan halal dan haram serta hikmahnya kepada

manusia. Dalam suasana keramaian seperti ini, terdapat segelintir daripada *mad'u* lebih mudah bertanya tentang Islam kepada beliau.

(2) Komunikasi Berhemah

Dalam mendekati golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut, Mohd Fadli Yusof telah menggunakan komunikasi lemah lembut. Kaedah ini memudahkan beliau mendekati golongan *mad'u* yang mempunyai latarbelakang kehidupan yang kasar dan bengis. Perkara ini turut diakui oleh penulis Eropah iaitu K.G Tregoning (1958:209) yang menyatakan suku kaum Murut di pedalaman dikatakan suka bersengketa dan mempunyai amalan adat pemburuan kepala (*head hunting*). Keadaan cara hidup masyarakat di pedalaman bersifat agak kasar kerana latarbelakang mereka yang dikelilingi hutan belantara yang menjadi sebahagian daripada sumber pendapatan mereka. Mohd Fadli Yusof menyatakan:

“Masyarakat pedalaman ramai yang bengis dan kasar. Mereka selalu ke hutan berburu dan sebagainya. Mereka juga sanggup buat apa saja termasuk membunuh orang.”(Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014)

Di atas faktor itu, Mohd Fadli Yusof menggunakan kaedah komunikasi yang lemah lembut dalam menjelaskan mengenai Islam kepada mereka. Beliau lebih suka menggunakan kaedah santai seperti semasa berbual-bual, bertani dan berjalan-jalan bersama dengan non-muslim. Beliau menyatakan bahawa orang yang bersifat kasar tidak boleh didekati dengan sifat kasar. Ini kerana keadaan itu boleh menimbulkan perbalahan jika tidak dikawal. Orang yang bersifat kasar harus didekati dengan kaedah yang lemah lembut dan menyentuh hati mereka sebagaimana dalam peristiwa Umar memeluk Islam (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014). Ini menunjukkan beliau tidak melihat sifat tersebut sebagai pertentangan, bahkan di dekati dengan penuh kelembutan yang boleh menambat jiwa non-muslim kepada Islam. Bahkan Allah SWT memerintahkan agar bersikap lembut lembut dalam menyampaikan dakwah kerana ia boleh melembutkan hati, sekaligus tertarik dengan dakwah (Ali Imran 3:159).

Tidak Memaksa *Mad'u*

Pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof dilihat tidak mempunyai unsur paksaan. Setiap kali pertemuan dengan non-muslim, beliau tidak menceritakan mengenai Islam secara terus menerus sekalipun mereka bertanyakan mengenai Islam. Pertemuan dengan golongan *mad'u* biasanya digunakan untuk membina hubungan sepertimana dinyatakan beliau dalam petikan temu bual berikut:

“Kebiasaannya semasa ziarah atau bertemu orang bukan Islam di pedalaman saya sekadar bertanya khabar. Kemudian bertanya tentang keluarga dan anak-anak. Kadang-kadang mereka akan lanjutkan cerita tentang berburu, bertani dan ajak minum kopi bersama. Kami akan berbual mesra dengannya.” (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014).

Langkah ini bertujuan untuk membina hubungan atau menguatkan hubungan perkenalan di antara mereka. Walau bagaimanapun, sekiranya non-muslim yang ditemui bertanya mengenai Islam, beliau menjelaskan dengan sebaik-baiknya dan berusaha menemuinya agar lebih akrab hubungan di antaranya (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2014). Perkara ini turut diakui oleh seorang informan yang dikenali Mohd Hakimi Abdul Mutalib. Beliau kerap mengikuti Mohd Fadli Yusof di pedalaman Pensiangan. Kaedah Mohd Fadli Yusof (temu bual pada 15 Januari 2015) lebih suka dengan cara membina hubungan atau menguatkan hubungan dengan golongan *mad'u*. Melalui hubungan yang dibina, beliau dapat menyampaikan mesej dakwah kepada non-muslim dengan mudah dan

tidak dicurigai. Sekiranya terdapat *mad'u* yang ditemui bertanyakan tentang Islam, beliau akan menjelaskan dengan sebaik-baiknya dan berusaha membina hubungan lebih akrab hubungan dengannya. Beliau menyatakan:

“Kadang-kadang mereka ada yang tanya tentang Islam sebab lihat cara pakaian saya. Kadang-kadang ada yang saya selalu ziarah dan tengok dia selalu hampir dengan saya, selalu mengikuti saya. Saya jelaskan tentang Islam perlahan-lahan.” (Mohd Fadli Yusof, temu bual pada 14 Januari 2015).

Mohd Fadli Yusof dilihat berhati-hati agar pendekatan dakwah yang digunakan tidak menimbulkan masalah kepada saudara baru di masa akan datang. Beliau tidak mahu mengejar kuantiti orang yang telah diislamkan, tetapi beliau mengharapkan non-muslim yang memeluk Islam dalam keadaan sukarela tanpa ada unsur paksa dan terpaksa. Beliau sentiasa berusaha mendekati golongan *mad'u* agar dakwah diterima dengan sukarela. Perkara ini telah diakui oleh seorang informan yang telah memeluk Islam dengan beliau setelah mengenalinya selama dua tahun. Sebelum ini, pengislaman di Sabah sering menjadi isu kerana wujud unsur paksaan kepada golongan bukan Islam. Kegopohan pendakwah dalam pengislaman di pedalaman Sabah telah menimbulkan kesan negatif kepada Islam dan penganutnya, sepertimana dinyatakan dalam dapatan kajian Selamat Amir et al. (2013).

Oleh itu, dapat dinyatakan Mohd Fadli Yusof menggunakan segala peluang pertemuan dengan golongan *mad'u* untuk menguatkan hubungan sebagai rakan dan menggelakkan unsur paksaan yang menyebabkan dakwah sukar diterima. Beliau cuba menyampaikan dakwah dengan kemampuan agar dapat diterima golongan *mad'u* di Kampung Padang, Sepulut. Pendekatan dakwah ini bertepatan dengan prinsip Islam yang menolak unsur paksaan dalam menyampaikan dakwah dan membuka ruang bagi non-muslim untuk memeluk Islam secara sukarela.

Kesimpulan

Berdasarkan perbincangan di atas, dapat dinyatakan bahawa pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof telah berjaya mengislamkan non-muslim di pedalaman Pensiangan, khususnya di Kampung Padang, Sepulut. Kejayaan ini menunjukkan keberkesanan pendekatan dakwah yang digunakan beliau dalam mendekati golongan *mad'u* di pedalaman Sabah. Pendekatan dakwah Mohd Fadli Yusof di pedalaman di Kampung Padang, Sepulut lebih berasaskan kaedah *al-hikmah*. Beliau lebih cenderung menggunakan pendekatan yang membina dan mengukuhkan hubungan sosial yang baik dengan *mad'u*, memahami psikologi *mad'u*, menarik psikologi *mad'u* dengan kelainan dan tidak memaksa *mad'u*. Dapatan kajian ini turut menunjukkan beliau lebih mengutamakan pembinaan hubungan dengan golongan *mad'u* agar dapat menyampaikan dakwah dengan lebih berkesan tanpa prasangka sekalipun terpaksa menempuh kawasan yang mencabar di pedalaman Pensiangan. Penerimaan dakwah Mohd Fadli Yusof di Kampung Padang telah menyumbangkan kepada pengislaman di kawasan pedalaman Pensiangan yang mempunyai majoriti Kristian dan pagan dari suku kaum Murut di Sabah.

Rujukan

- Ab Aziz Mohd Zin. (1997). *Pengantar Dakwah Islamiah*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Abdul Sukor Shaari et al. (2011). Kanak-kanak Minoriti Orang Asli di Malaysia: Mengapai Literasi Bahasa Melayu. *Jurnal Pendidikan Bahasa Melayu* 1(2), 62-68.
- Bailey, Kenneth D. (1992). *Kaedah Penyelidikan Sosial*. (Terj. Hashim Awang). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Al-Banjari, Muhammad Nuruddin Marbu. (2010). *Al-Adab al-Mufrad lil Imam al-Hafiz Muhammad bin Ismail al-Bukhari*. Bogor, Indonesia: Ma'had Al-Zayn li Tiba'ah wa al-Nasr wa al-Tauzi' wa al-Tarjamah.

- BBC English Dictionary*. (1993). London: Harper Collins Publisher.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. (2008). Cambridge: Cambridge University Press.
- El-Khuly, El-Bahi (1984). *Panduan Para Pendakwah*. (Terj. Ismail Mohd Hassan). Terengganu: Yayasan Islam Terengganu.
- Fadl Allah, Muhammad Hussain (1979). *Uslub al-Da'wah fi al-Qur'an*. Beirut: Al-Zahrah.
- Hornby, A.S. (2011). *Oxford Advanced Learners Dictionary*. Oxford: University Press.
- Ibn Kathir, Abu Fida' 'Imaduddin Ismail bin 'Umar (2013). *Shahih Tafsir Ibnu Katsir*. Jil. 3. (Terj. Al-Mubarakfuri, Shaikh Shafiyyurahman). Jakarta: Pustaka Ibnu Katsir.
- Ibrahim Che Noh. (1995). *Dakwah Kepada Non-Muslim*. Dlm. Sidi Gazalba dan Zainab Ismail. *Dakwah Islamiyah Malaysia Masa Kini (70-98)*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Kamus Dewan Edisi Keempat*. (2007). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Longman Exams Dictionary*. (2006). United Kingdom: Pearson Longman.
- Ma, Yunus Abdullah Zheng. (2008). *Manahij al-Dakwah al-Islamiyah li al-Sinni Ghayri al-Muslimin fi Kuala Lumpur*. (Tesis Doktor Falsafah yang tidak diterbitkan). Akademi Pengajian Islam. Universiti Malaya, Kuala Lumpur.
- Mahfuz, 'Ali (1952). *Hidayah al-Mursyidin wa Turuq ilā al-Wa'z wa al-Khitabah*. Kaherah: Dar al-'Itisam.
- Mohd Yusof Hussain. (2009). *Barriers and Obstacles to Islamic Da'wah*. Dlm Mohd. Yusof Hussain. *Reading in Islamic Da'wah (99-106)*. Kuala Lumpur: International Islam University Malaysia Press.
- Nasir Sayyid Ahmad *et al.*, (2008). *Mu'jam al-Wasit*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabiyy.
- Osman Abdullah @ Chuah Hock Leng & Abdul Salam Muhamad Shukri. (2008). *Muslim Converts in Malaysia: The Problem of Cultural Adjustment*. Kuala Lumpur: International Islamic University Malaysia.
- Al-Qaradawi, Yusuf. (2001). *Thaqafah Da'iyah*. Beirut: Muassasah al-Risalah.
- Al-Sha'rawiy, Muhammad Mutawalli. (2011). *Mukhtasar Tafsir al-Sha'rawiy*, Jil. 1. Kaherah: Dar al-Tawfiqiyah li al-Turath.
- Qutb, Sayid. (1985). *Fi Zilal al-Qur'an*. Kaherah, Misr: Dar al-Shuruq.
- Al-Mu'jam al-'Arabiyy al-Asasiyy*. (1989). Larousse: Al-Munazzhamah al-'Arabiyyah li al-Tarbiyyah wa al-Thaqafah wa al-'Ulum.
- Selamat Amir *et al.* (2013). *Islam and Muslim in Multi-Religious Society: Realities and Challenges in Sabah, Malaysia*. *Middle East Journal of Society of Scientific Research* 13 (2), 145-153.
- Syed Othman Al-Habshi. (1998). *Kepentingan Pengurusan dalam Dakwah Islamiah*. Dlm. Abdullah Muhammad Zin *et al.*, *Prinsip dan Kaedah Dakwah dalam Arus Pembangunan Malaysia (101-114)*. Bangi Selangor: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- The New Oxford Dictionary of English*. (1999). Oxford: Oxford University Press.
- Tregonning, K.G. (1958). *Under Chartered Company Rule (Notrh Borneo 1881-1946)*. Singapura: Universiti Malaya Press.
- Al-Tirmizi, Abu 'Isa bin Saurah bin al-Duhak. (1975). *Sunan al-Tirmizi*. Jil. 4. (Ibrahim Ghutwah (ed.)). Mesir: Maktabah wa Matba'ah Mustafa al-Babi al-Halabi.
- Zaydan, 'Abd al-Karim. (1998). *Usul al-Da'wah*. Beirut: Al-Risalah Publisher.